

УДК 35.071:159.923

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.5.4>

### **Вікторія ІСАЧЕНКО**

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, вул. Садова, 28, м. Умань, Черкаська обл., Україна, 20300

**ORCID:** 0000-0003-0224-1214

**Бібліографічний опис статті:** Ісаченко, В. (2023). Маніпуляції та технології інформаційного впливу як соціально-педагогічна проблема. *Ввічливість. Humanitas*, 5, 28–34, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.5.4>

## **МАНІПУЛЯЦІЇ ТА ТЕХНОЛОГІЇ ІНФОРМАЦІЙНОГО ВПЛИВУ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА**

У статті розглянуто сучасні підходи до визначення понять маніпуляції. Здійснено теоретичний аналіз визначення поняття дослідження з точки зору психологічної, педагогічної та соціологічної галузі знань. Зокрема розкрито такі поняття, як: маніпуляція у широкому значенні, психологічна маніпуляція, маніпуляція соціальною свідомістю, соціальний вплив, суб'єкт маніпулювання, інструменти маніпулювання. Встановлено, що маніпулятивний вплив на особистість може мати як позитивний, у контексті навіювання позитивних зразків поведінки, так і деструктивний вплив.

На основі теоретичного аналізу визначено, що технології інформаційного впливу, як інструмент соціально-педагогічної діяльності, можуть сприяти становленню та всебічному розвитку особистості, а також сприяють доступності та якості соціальних послуг.

Розкрито роль соціальних мереж як інститут соціалізації особистості. Визначено, що соціальні мережі впливають на формування соціального оточення особистості.

Визначено та охарактеризовано ризики та загрози маніпуляції та інформаційного впливу на особистість в умовах війни, як механізму «інформаційної війни».

Розкрито визначення поняття «вплив» як процес і результат зміни індивідом поведінки іншої людини, її установок, намірів, уявлень, оцінок тощо у процесі взаємодії з ним. З'ясовано, що вплив – це безпосередній результат примусу, діяння одного суб'єкта на інші.

Розглянуто позитивний вплив розвитку інформаційних технологій у структурі соціально-педагогічної діяльності.

Встановлено, що до переваг використання інформаційних технологій, можна віднести економічну вигідність; доступність та комфортність; збільшення рівня конфіденційності; охоплення великої аудиторії користувачів; швидке розповсюдження інформації; можливість залучення більшої кількості отримувачів соціально-педагогічних послуг, підтримання зворотного зв'язку.

Задля більш повного та об'єктивного уявлення про переваги, недоліки та ризики інформаційного впливу, проаналізовано особливості формування інформаційної культури особистості в умовах війни.

Проаналізовано трактування інформаційної культури як важливої соціально-педагогічної навички ефективного використання інформації.

Охарактеризовано процес інформатизації суспільства та відносин. Встановлено, що інформатизація суспільства – це сукупність процесів, що відбуваються у всіх сферах життя суспільства, що викликана потребою розповсюдження та обробки великого обсягу інформації.

**Ключові слова:** маніпуляція, комунікація, інформаційний вплив, технології інформаційного впливу, інструменти маніпулювання, соціально-педагогічна діяльність, соціальна робота, фахівець соціальної сфери, інформаційна культура.

### **Viktoriiа ISACHENKO**

PhD in Pedagogy, Senior Lecturer at the Department of Social Education and Social Work, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, 2, Sadova str., Uman, Cherkasy region, Ukraine, 20300

**ORCID:** 0000-0003-0224-1214

**To cite this article:** Isachenko, V. (2023). Manipuliatsii ta tekhnolohii informatsiinoho vplyvu yak sotsialno-pedahohichna problema [Manipulations and technologies of information influence as a socio-pedagogical problem]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 5, 28–34, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.5.4>

## MANIPULATIONS AND TECHNOLOGIES OF INFORMATION INFLUENCE AS A SOCIAL AND PEDAGOGICAL PROBLEM

*The article discusses modern approaches to defining the concepts of manipulation. A theoretical analysis of the definition of the concept of research from the point of view of psychological, pedagogical and sociological fields of knowledge was carried out. In particular, such concepts as: manipulation in a broad sense, psychological manipulation, manipulation of social consciousness, social influence, subject of manipulation, manipulation tools are revealed. It was established that the manipulative influence on the personality can have both a positive, in the context of suggesting positive patterns of behavior, and a destructive influence.*

*Based on the theoretical analysis, it was determined that the technologies of information influence, as a tool of socio-pedagogical activity, can contribute to the formation and comprehensive development of the individual, as well as contribute to the availability and quality of social services.*

*The role of social networks as an institution of personality socialization is revealed. It was determined that social networks influence the formation of the social environment of an individual.*

*The risks and threats of manipulation and information influence on the individual in the conditions of war as a mechanism of "information war" are defined and characterized.*

*The definition of the concept of "influence" as the process and result of an individual's change in the behavior of another person, his attitudes, intentions, ideas, assessments, etc. in the process of interaction with him, is revealed. It was found that influence is a direct result of coercion, the action of one subject on others.*

*The positive influence of the development of information technologies in the structure of socio-pedagogical activity is considered.*

*It has been established that the advantages of using information technologies include economic profitability; accessibility and comfort; increasing the level of privacy; reaching a large audience of users; rapid dissemination of information; the possibility of attracting more recipients of social and pedagogical services, maintaining feedback.*

*For a more complete and objective view of the advantages, disadvantages and risks of information influence, the peculiarities of the formation of the information culture of the individual in the conditions of war were analyzed.*

*The interpretation of information culture as an important socio-pedagogical skill of effective use of information is analyzed.*

*The process of informatization of society and relations is characterized. It has been established that the informatization of society is a set of processes occurring in all spheres of society, which is caused by the need to distribute and process a large amount of information.*

**Key words:** *manipulation, communication, informational influence, technologies of informational influence, tools of manipulation, socio-pedagogical activity, social work, specialist in the social sphere, informational culture.*

**Актуальність дослідження.** На сучасному етапі розвитку інформаційного суспільства із залученням інноваційних комп'ютерних технологій, систем, мереж, сучасних засобів зв'язку особливої уваги потребують технології інформаційного впливу на особистість у всіх сферах життя. Сучасне інформаційне суспільство характеризується тим, що інформація почала грати основну роль у житті особистості. Зокрема, спостерігаємо явище, що соціальні мережі заповнили весь вільний для дозвілля час.

У цьому контексті актуальності також набуває питання технологій інформаційного впливу, адже у зв'язку з розвитком сучасного інформаційного суспільства виникла необхідність організації та розробки ефективної політики щодо створення та формування сприятливого комунікаційного середовища.

Також в умовах війни надзвичайної актуальності набуває тема маніпуляції суспільною свідомістю. Адже маніпулятивний вплив на особистість може проявлятися у вигляді дезінформації, провокації, залякувані та інших

деструктивних впливах. Як результат споживання великої кількості інформаційного контенту в соціальних мережах та інформаційному просторі, стає сприятливим ґрунтом для маніпулювання масовою свідомістю. Відтак нового і актуального змісту набуває уявлення про комунікацію як суттєву характеристику інформаційного суспільства, як механізму маніпуляції суспільною свідомістю.

Питання маніпуляції здебільшого розглядалася з точки зору психології та політології. Таким чином, проблема маніпуляції суспільною свідомістю та технології інформаційного впливу як соціально-педагогічна проблема у сучасній науковій парадигмі залишається мало дослідженою.

**Аналіз останніх досліджень.** Основні визначення та поняття досліджуваної проблеми презентовані у словниках психологічної (Шапар, 2007, Oxford Learner's Dictionaries, 2023) та соціологічної галузей (Соціологія: словник термінів і понять, 2006; Ільганаєва, 2022).

Однією з перших питань онлайн-технологій у практичній соціальній роботі висвітлено Т. Семигіною (Семигіна, 2016).

У статті Г. Олійник проаналізовано використання інформаційних технологій у професійній діяльності соціального працівника (Олійник, 2019).

Предметом наукових розвідок В. Петрика стали сугестивні технології маніпулятивного впливу (Петрик, 2011).

Економічні аспекти мотивації і маніпуляції, як інструментів впливу на людину знаходимо у праці О. Зими (Зима, 2017).

У праці О. Шевчук охарактеризовано проблему політичних маніпуляцій: поняття, концепції, механізм реалізації (Шевчук, 2021).

Сьогодні активно обговорюється науковцями інформаційно-психологічний вплив в умовах воєнних дій в контексті психічного здоров'я (Медведева, 2022).

**Мета дослідження** – здійснити теоретичний аналіз питання маніпуляції та технології інформаційного впливу як соціально-педагогічної проблеми.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Маніпулювання – це вид психологічного впливу, спрямованого на неявне спонукання інших (іншого) до виконання визначених маніпулятором дій (Гарькавець, 2020).

В Оксфордському словнику маніпуляція («manipulation») визначена як контроль чи вплив на когось/щось, часто нечесним чином, тому вони цього не усвідомлюють (Oxford Learner's Dictionaries, 2023).

Психологічна маніпуляція – це тип соціального впливу, метою якого є зміна поведінки чи сприйняття інших у вигляді образливих, обманних чи закулісних тактик. Просуваючи інтереси маніпулятора, часто за чужий рахунок, такі методи можна розглядати як експлуаторські, образливі, підступні та оманливі. Такий соціальний вплив не обов'язково негативний. Наприклад, такі люди, як друзі, члени сім'ї та лікарі, можуть спробувати переконати змінити явно шкідливі звички та поведінку. Соціальний вплив зазвичай сприймається як нешкідливий, якщо він поважає право тих, на кого впливає, прийняти або відкинути його, і не є неправомірним примусом. Залежно від контексту та мотивації соціальний вплив може бути закулісною маніпуляцією (Scholarly Community Encyclopedia, 2023).

Як приклад вживання слова «маніпуляція» в такій інтерпретації можна навести медицину, де маніпуляція означає огляд будь-якої частини тіла за допомогою рук або лікувальні процедури, які здійснюються руками. Тут зроблений акцент на спритність і вправність дій під час виконання маніпуляцій (Шевчук, 2021).

З точки зору нашого дослідження, привертає увагу і визначення «маніпуляції» як психологічного впливу, що містить зовнішню конструктивну комунікацію; істинну мету; послідовність сценічних ходів; завжди здійснюється проти волі людини; завжди має прихований характер, чим вона і небезпечна, бо має вигляд ззовні як коректна комунікація (Карпенко, 2015).

Таким чином, можна стверджувати, що маніпуляція займає центральне місце у взаємовідносинах людей між собою. Загалом всі люди в процесі комунікацій впливають одного на одного певним чином: хтось відкрито, хтось приховано, з різним ступенем успішності. У кожній групі людей присутня особа, що впливає на інших непомітно, а інші підкорюються їй. Це так зване приховане управління лідером групи. Лідерам, які мають на меті досягнути успіху в професійній діяльності, необхідно чітко розрізняти поняття «маніпуляція» як процес і власне маніпулятивні методи, тобто техніку маніпулювання. Адже технікою можна користуватися несвідомо. Так, у повсякденному житті більшість людей виконує роль мимовільних маніпуляторів чи жертв маніпулювання. Таким чином, треба бути обізнаними, щоб чітко усвідомлювати свою позицію в тій чи іншій ситуації. Ми вважаємо, що викладена інформація допоможе завжди виявляти маніпуляції, завжди бути попереду маніпулятора, завжди вміти розпізнавати його гру, з одного боку, а з іншого, – озброїть лідера свідомими аргументами переконання, методами впливу на підлеглих для отримання позитивного результату (Карпенко, 2015).

Аналізуючи сучасні уявлення про маніпуляції, можна виокремити два критерії:

1) спонукання, мотиваційне привнесення (формування «штучних» потреб і мотивів для зміни поведінки на користь ініціатора маніпулювання);

2) майстерність та уміння в процесі здійснення маніпулятивного впливу (Зима, 2017).

Таким чином, аналіз поняття «маніпуляції» у соціально-психологічному контексті містить

три найважливіші ознаки: ідею «прибирання до рук»; неодмінну умову збереження об'єктом впливу ілюзії самостійності прийняття рішень і виконання певних дій; майстерність маніпулятора у виконанні прийомів впливу (Петрик, 2011).

У сучасній літературі частіше вживається термін «маніпулювання» на позначення майстерності управляти поведінкою за допомогою цілеспрямованого впливу на суспільну психологію, свідомість та інстинкти людини (Петрик, 2011).

Об'єкт маніпулювання – це свідомість людини та масова свідомість, на які здійснюється певний вплив із метою досягнення бажаного результату (Петрик, 2011). Жертва маніпулювання – це людина, група людей, суспільство (об'єкт маніпулювання), які були використані або якимсь чином посприяли досягненню встановленої мети (Петрик, 2011).

Суб'єкт маніпулювання – це людина (група людей), яка ініціювала проведення маніпулювання свідомістю для досягнення певної мети (Петрик, 2011).

Інструменти маніпулювання – це ідеї, прийоми, форми, способи, методи, використання яких дає змогу впливати на свідомість людини для досягнення певної мети (Петрик, 2011).

В контексті маніпуляцій особистістю та суспільною думкою в цілому важливу роль відіграють технології інформаційного впливу.

В системі соціальної роботи технології інформаційного впливу здебільшого розглядаються у контексті:

1) проведення профілактичної роботи серед молоді, наприклад, для запобігання захворюванням, що передаються статевим шляхом, формування здорових звичок тощо;

2) надання дистанційних консультаційних послуг тим, кому незручно в силу різних причин, зокрема, фізичних обмежень, далеких відстаней, потрапити на особисту зустріч до соціального працівника;

3) проведення тренінгів, вебінарів та інших навчальних заходів;

4) здійснення досліджень (онлайн-опитування клієнтів, представників цільових груп, нарративні дослідження);

5) реалізації програм адвокації, захисту прав конкретних людей або цільових груп (Семигіна, 2016).

Розділяємо думку сучасних дослідників, що тема інформаційно-психологічного впливу на психічне здоров'я потребує звернення до двох взаємопов'язаних у інформаційному полі особистості ракурсів аналізу:

1) висвітлення (дез)інформації засобами масової комунікації;

2) інформаційно-психологічна війна (Медведева, 2022).

Сучасні дослідники у науковий обіг вводять поняття медіатравмування. При медіатравмі (реакція психіки, яка заснована не на реальній загрозі, а на уявленні про неї) людина не здатна відділити себе від новини, уявляє, як подія стається з нею або її близькими та постійно переживає деструктивні емоції внаслідок співпричетності до медіанасильства (Медведева, 2022).

Споглядання «травматичного контенту» є тригером потрапляння людини до групи ризику. Це виснажує фізично й емоційно та може спровокувати низку психологічних проблем. Зокрема на фізичному рівні спостерігається наступна симптоматика: порушення сну, млявість, втома, підвищений артеріальний тиск, надмірне збудження, больові симптоми, втрата зосередженості, постійна потреба слідкувати за інформаційними подіями (синдром «нав'язливої поведінки в соцмережах») тощо; емоційні прояви здебільшого такі: паніка, страх перед майбутнім, втрата контролю, депресивні й тривожні розлади, невпевненість у собі, роздратування, безпорадність тощо (Медведева, 2022).

До переваг онлайн-технологій, які використовують для профілактичної соціальної роботи, можна віднести таке: економічна вигідність; одночасне охоплення великої аудиторії користувачів; швидке розповсюдження інформації; підтримання двостороннього діалогу з цільовою аудиторією. З-поміж обмежень онлайн-технологій можна виокремити: значну кількість часу для підтримки життєдіяльності ресурсів; неможливість зміни поведінки лише через надання інформації; складність використання одного ресурсу для різних цільових аудиторій (Олійник, 2019).

До переваг онлайн-технологій у консультуванні належать: доступність; можливість надання послуг особам, що не є клієнтами організації; можливість залучення нових клієнтів до організації; комфортність для клієнта



внаслідок віддаленості консультанта; анонімність. До обмежень онлайн-технологій у консультуванні належать: необхідність постійно бути присутнім онлайн; складність залучення клієнта до очних консультацій у фахівця; складність у відстеженні реакції клієнта; незручність уточнення деталей ситуації клієнта (Олійник, 2019).

Зважаючи на усі переваги, недоліки та ризики інформаційного впливу, вважаємо за доцільне, звернути увагу на особливості формування інформаційної культури особистості в умовах війни.

Інформаційна культура – знання і навички ефективного використання інформації, що виявляються у всебічному вмінні знаходити та використовувати необхідну інформацію (Соціологія: словник термінів і понять, 2006).

В цьому контексті заслуговує на увагу процес інформатизації усього суспільства та відносин. Інформатизація суспільства – сукупність процесів, що відбуваються у всіх сферах і підсистемах суспільства, і які пов'язані з якісно новими формами продукування, переробки і розповсюдження інформації. Викликана потребою у використанні величезного обсягу інформації у зв'язку із зростанням масштабів виробництва, інтенсифікацією та інтелектуалізацією праці, ускладненням процесів управління (Соціологія: словник термінів і понять, 2006).

У психолого-педагогічній літературі знаходимо визначення поняття «вплив» як процес і результат зміни індивідом поведінки іншої людини, її установок, намірів, уявлень, оцінок тощо у процесі взаємодії з ним (Шапар, 2007).

Вплив – одне з понять соціального аналізу, розглядається як безпосередній результат примусу, вплив одного суб'єкта на інші суб'єкти та об'єкти. Вирішальність впливу залежить від того, наскільки глибоко відображає суб'єкт основні інтереси суспільних груп (Соціологія: словник термінів і понять, 2006)

Шапар В. розрізняє два види впливу на особистість: спрямований і ненаправлений. Спрямований має у своїй структурі механізми – переконання і навіювання. При цьому суб'єкт ставить задачу домогтися певного результату від об'єкта впливу (Шапар, 2007).

Ненаправлений вплив має у своїй структурі механізми – зараження і наслідування (Шапар, 2007).

Також зупинимо свою увагу на понятті інформаційного соціального впливу. За визначенням С. Гарькавця, інформаційний соціальний вплив – це «підпорядкування думці або діям інших людей, які розглядаються джерелом необхідної інформації з метою визначення, яка натеper поведінка є правильною; породжує різновид конформізму (інформаційний конформізм), як внаслідок прийняття суджень інших людей про реальність (Гаркавець, 2020).

В умовах військового стану використання різноманітних технологій маніпуляцій та інформаційного впливу на особистість простежується в суспільно-політичній інформації, що використовується з метою дискредитації та формування напруги у політичній сфері.

**Висновки і перспективи подальших досліджень.** Соціальні мережі сьогодні здійснюють настільки ж важливий вплив, як і будь-який інший інститут соціалізації особистості. Також соціальні мережі впливають на формування соціального оточення особистості. Завдяки інформаційним технологіям відбувається розвиток та підвищення кількості зв'язків та взаємодій, які є іноді стихійними та соціально неконтрольованими.

Встановлено, що маніпулятивний вплив на особистість може мати як позитивний, у контексті навіювання позитивних зразків поведінки, так і деструктивний вплив.

Визначено, що технології інформаційного впливу як інструмент соціально-педагогічної діяльності, можуть сприяти становленню та всебічному розвитку особистості, а також сприяти доступності та якості соціальних послуг.

Розкрито ризики та загрози маніпуляцій та інформаційного впливу на особистість в умовах війни, як механізму «інформаційної війни».

Перспективою для подальших досліджень є емпіричне дослідження маніпуляцій та інформаційного впливу на особистість в умовах війни, а також маніпулятивних проявів у міжособистісних стосунках фахівців системи соціально-психологічної служби.

## ЛІТЕРАТУРА:

1. Вплив війни на психічне здоров'я. Міністерство охорони здоров'я України (07 червня 2022 року). URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/vpliv-vijni-na-psihichne-zdorovya-kolosalnij-viktor-lyashko> (дата запити: 20.11.2023).
2. Гарькавець С. Соціальні конфлікти: словник-довідник. Сєвєродонецьк: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2020. 120 с. URL: [https://deps.snu.edu.ua/media/filer\\_public/45/87/45875a2d-599d-4914-aefa-fd78c0259dc4/garkavets\\_sotsialni\\_konflikti\\_slovnik-dovidnik.pdf](https://deps.snu.edu.ua/media/filer_public/45/87/45875a2d-599d-4914-aefa-fd78c0259dc4/garkavets_sotsialni_konflikti_slovnik-dovidnik.pdf) (дата запити: 20.11.2023).
3. Зима О.Г. Мотивація і маніпуляція як інструменти впливу на людину. 2017. Випуск 13. *Економіка і суспільство*. URL: [https://economyandsociety.in.ua/journals/13\\_ukr/78.pdf](https://economyandsociety.in.ua/journals/13_ukr/78.pdf) (дата запити: 20.11.2023).
4. Ільганаєва В. О. Соціальні комунікації : словник-довідник. Київ : Видавництво Ліра-К, 2022. 328 с.
5. Карпенко М. П. Суть поняття «маніпуляція», її характеристика та методи нейтралізації. 2015. Випуск 45. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/144784847.pdf> (дата запити: 20.11.2023).
6. Медведєва О. В. Інформаційно-психологічний вплив в умовах воєнних дій в контексті психічного здоров'я. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/9c387974-871a-4f68-9238-524fe196b203/content> (дата запити: 20.11.2023).
7. Олійник Г. Використання інформаційних технологій у професійній діяльності соціального працівника. Соціологія та соціальна робота в умовах національних та регіональних викликів : матеріали доповідей та повідомлень міжнародної науково-практичної конференції. Ужгород, 2019. С. 72–74.
8. Петрик В.М. Сугестивні технології маніпулятивного впливу : навч. посіб. 2-е вид. К. : ВІПОЛ, 2011. URL: [https://duikt.edu.ua/uploads/l\\_1353\\_77641912.pdf](https://duikt.edu.ua/uploads/l_1353_77641912.pdf) (дата запити: 20.11.2023).
9. Семігіна Т. Он-лайн технології у практичній соціальній роботі «Інтернет-освіта-наука-2016», Десята між-нар. наук.- практ.конф. ІОН-2016, 11–14 жовтня, 2016 : Зб. праць. Вінниця : ВНТУ, 2016. С. 119–121.
10. Соціологія: словник термінів і понять. / Упорядники: Біленький Є.А., Дебой В.М., Козловець М.А., Котвицький А.А. та ін. К.: Кондор, 2006. 372 с
11. Шапар В. Сучасний тлумачний психологічний словник. Х.: Прапор, 2007. 640 с. URL: [https://library.udpu.edu.ua/library\\_files/427530.pdf](https://library.udpu.edu.ua/library_files/427530.pdf) (дата запити: 20.11.2023).
12. Шевчук О. В. Політична маніпуляція: поняття, концепції, механізм реалізації. *Актуальні проблеми політики*. 2021. Вип. 68. URL: [http://app.nuoua.od.ua/archive/68\\_2021/15.pdf](http://app.nuoua.od.ua/archive/68_2021/15.pdf) (дата запити: 20.11.2023).
13. Oxford Learner's Dictionaries. URL: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/manipulation> (дата запити: 20.11.2023).
14. Scholarly Community Encyclopedia. URL: <https://encyclopedia.pub/entry/31801> (дата запити: 20.11.2023).

## REFERENCES:

1. Vplyv viiny na psykhične zborov'ia (2022). Ministerstvo okhorony zborov'ia Ukrainy (07 chervnia 2022 roku). [The impact of war on mental health]. Retrieved from : <https://www.kmu.gov.ua/news/vpliv-vijni-na-psihichne-zdorovya-kolosalnij-viktor-lyashko>[in Ukrainian] (data zapytu: 20.11.2023).
2. Harkavets S. (2020). Sotsialni konflikti: slovnyk-dovidnyk. [Social conflicts: a reference dictionary]. Retrieved from [https://deps.snu.edu.ua/media/filer\\_public/45/87/45875a2d-599d-4914-aefa-fd78c0259dc4/garkavets\\_sotsialni\\_konflikti\\_slovnik-dovidnik.pdf](https://deps.snu.edu.ua/media/filer_public/45/87/45875a2d-599d-4914-aefa-fd78c0259dc4/garkavets_sotsialni_konflikti_slovnik-dovidnik.pdf) [in Ukrainian] (data zapytu: 20.11.2023).
3. Zyma O. (2017). Motyvatsiia i manipuliatsiia yak instrumenty vplyvu na liudynu. [Motivation and manipulation as tools of influencing a person]. *Ekonomika i suspilstvo*. Retrieved from [https://economyandsociety.in.ua/journals/13\\_ukr/78.pdf](https://economyandsociety.in.ua/journals/13_ukr/78.pdf) [in Ukrainian] (data zapytu: 20.11.2023).
4. Ilhanaieva V. O. (2022). Sotsialni komunikatsii : slovnyk-dovidnyk. [Social communications: dictionary-reference]. Kyiv : Vydavnytstvo Lira-K. [in Ukrainian]
5. Karpenko M. P. (2015). Sut poniattia «manipuliatsiia», yii kharakterystyka ta metody neitalizatsii. [The essence of the concept of "manipulation", its characteristics and methods of neutralization]. Retrieved from: <https://core.ac.uk/download/pdf/144784847.pdf> [in Ukrainian] (data zapytu: 20.11.2023).
6. Medvedieva O. V. (2022). Informatsiino-psykholohichni vplyv v umovakh voiennykh dii v konteksti psykhičnoho zborov'ia. [Informational and psychological influence in the conditions of military operations in the context of mental health]. Retrieved from: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/9c387974-871a-4f68-9238-524fe196b203/content> [in Ukrainian] (data zapytu: 20.11.2023).
7. Oliinyk H. (2019). Vykorystannia informatsiinykh tekhnolohii u profesiinii diialnosti sotsialnoho pratsivnyka. [The use of information technologies in the professional activity of a social worker]. *Sotsiolohiia ta sotsialna robota v umovakh natsionalnykh ta rehionalnykh vyklykiv : materialy dopovidei ta povidomlen mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii*. [in Ukrainian].

8. Petryk V.M. (2011). Suhestywni tekhnolohii manipulyatyvnoho vplyvu : navch. posib. 2-e vyd. [Suggestive technologies of manipulative influence]. Retrieved from: [https://duikt.edu.ua/uploads/l\\_1353\\_77641912.pdf](https://duikt.edu.ua/uploads/l_1353_77641912.pdf) [in Ukrainian] (data zapytu: 20.11.2023).
9. Semyhina T. (2016). On-lain tekhnolohii u praktychnii sotsialnii roboti [On-line technologies in practical social work]. «Internet-osvita-nauka-2016», Desiata mizhnar. nauk.- prakt.konf.: Zb. prats. Vinnytsia. [in Ukrainian].
10. Sotsiologhii: slovnyk terminiv i poniat (2006). [Sociology: a dictionary of terms and concepts K.: Kondor]. [in Ukrainian].
11. Shapar V. (2007). Suchasnyi tlmachnyi psykholohichnyi slovnyk. [Modern explanatory psychological dictionary]. X.: Prapor, 640 s. Retrieved from [https://library.udpu.edu.ua/library\\_files/427530.pdf](https://library.udpu.edu.ua/library_files/427530.pdf) [in Ukrainian].
12. Shevchuk O. V. (2021). Political manipulation: concepts, concepts, implementation mechanism. Actual problems of politics. Retrieved from [http://app.nuoua.od.ua/archive/68\\_2021/15.pdf](http://app.nuoua.od.ua/archive/68_2021/15.pdf) [in Ukrainian] (data zapytu: 20.11.2023).
13. Oxford Learner's Dictionaries (2023). Retrieved from <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/manipulation> [in United Kingdom] data zapytu: 20.11.2023).
14. Scholarly Community Encyclopedia (2023). Retrieved from <https://encyclopedia.pub/entry/31801> [in United Kingdom] data zapytu: 20.11.2023.